

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה היינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

הוציא מהמרפסת יונה שבורת כנף

בספרו מורה נבוכים (חלק ג פ"ז) כתב מקורו ממה שאמר המלאך לבלעם "על מה הכית את אנתון" (במדבר כב לב), וזה לשונו זהוב: "אמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא מאמרו על מה הכית את אנתון זה שלוש רגלים, הוא על דרך ההשלמה לנו, שלא נלמד מדת האכזריות ולא נכאיב לבטלה ללא תועלת, אבל נכון אל החמלה והרחמנות, ואפילו באי זה בעלי חיים שיזדמן, אלא לעת הצורך, כי תאזה נפשך לאכול בשר, לא שנשחט על דרך האכזריות או השחוק". וכדרכו כתב בספר חסידים (אות תרסו).

למדנו מכל זה את שני חלקי המצווה: א. האיסור שלא להכאיב ולהציק להם בידיים, כמו שאמר המלאך לבלעם. ב. המצווה לראות להקל ולהוריד מצערם וכדוגמת מצוות פריקה בה נצטוונו לפרוק מעל גבי הבהמה הרובצת תחת משאה. אמנם כתב בשולחן ערוך הרב שאין החיוב אלא להטריח גופו, אבל לא להפסיד ממונו, "אין אדם חייב להאכיל בהמת חבירו או של הפקר משלו, ומכל מקום, נכון להשליך חתיכה קטנה לפני כלב, להדמות בדרכי הקדוש ברוך הוא שמרחם עליו. (ח"מ, עוברי דרכים וצער בעלי חיים, סעיפים ג-ד). מפורסמת שיטת הר"ן (נימוקי יוסף יז): "צער בעלי חיים הותר לתשמישן של בני אדם". דבריו נועדו ליישב את קושיית הראשונים שתמהו, אם צער בעלי חיים דאורייתא, מדוע פטרה התורה ממצוות פריקה מי שהוא זקן ואינו לפי כבודו, והביא בנימוקי יוסף את תירוץ הר"ן בזה הלשון: "אלא הכא כיון דצער בעלי חיים הותר לתשמישן של בני אדם, כל שכן לכבודם בשב ואל תעשה דגדול כבוד הבריות".

מדברי הר"ן נראה, כי אם יהודי עובר ברחוב וראה חתול או כל בעל חי אחר שסובל ואין מדרכו וכבודו לטפל בו, הרי שהוא פטור מן המצווה בשב ואל תעשה, אמנם נידון שאלתנו שונה, מכיון שהמדובר להוציא את היונה לרחוב ולחשוף אותה להיות טרף לשיניהם של חיות הרחוב, ועדיין צריך לדעת אם גם על כך מכוננים דברי הר"ן שהותר הצער לתשמישו של בני אדם, וזאת כדי למנוע מעצמו את הסבל ואי הנוחות של הימצאות היונה במרפסת ביתו. מה עוד שכן או כך, כל עוד שלא יקום ויעשה מעשה, אין לה תוחלת חיים שם במרפסת ביתו.

ולנו לעניינים פסקו של רבינו הרמ"א בחלק אבן העזר (סימן ה' סעיף י"ד): "כל דבר הצריך

המשך בעמ' ב'

שאלה: אל בית ההוראה פנה אדם וכך סיפר: בלילה הוא נדדה והוטרה מנוחתו; "שמעתי בת קול של יונה מנהמת והומה ללא הפסקה ואינה מניחה לי לישון". הוא קם ממיטתו והלך לכיוון הקול שם גילה את פשר הדבר: יונה אומללה שבורת כנף, מצאה מנוח לכף רגלה במרפסת דירתו, "דבר אחד עניין אותי באותן שניות - לחזור לישון בשקט. לקחתי חתיכת קרטון והוצאתי אותה אחר כבוד אל הרחוב החשוך". למחרת העירו מצפוניו שמו ואולי לא נהג כשורה חלילה בכך שלא השגיח על צער בעלי חיים, ועל ידי שהשאירה ברחוב היא ניתנה טרף לשיניהם של חיות הארץ ועופות השמים, וכעת הוא חוזר בשאלה מה היה עליו לעשות והאם נהג שלא כהוגן.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

איסור צער בעלי חיים לרבים מן הראשונים הוא מן התורה וכך קיימא לן להלכה (ח"מ סימן רעב ס"ט ובסמ"ע סקט"ו). זאת ועוד, לא רק שאסור להכאיב ולצער להם אלא שיש גם מצווה לדאוג להם ולהקל סבלם מעליהם. אכן יחד עם זה, התורה אסרה לנו והתורה התירה לנו - להשתמש בהם לטובתנו ולהנאתנו כגון לשוחטם ולרכוב עליהם, מה שמלמד שיש גבול עד כמה מוטל עלינו איסור זה, וצריך לדעת היכן עובר קו הגבול שבין האיסור לצער בעלי חיים והמצווה להפסיק ולהקל את צערם, למקום שהותר לצערם ושאינן להשגיח על סבלם.

וראוי להקדים מהיכן המקור לכך שאין צער בעלי חיים הוא מן התורה, שהרי אינו נכלל במניין התרי"ג מצוות, וראה בשו"ת הרדב"ז שכתב (סימן אלף תקמ"ב) דאף שאמרו צער בעלי חיים דאורייתא אין בו לא לאו ולא עשה, ועם זאת אמרו בגמרא (בבא מציעא לב:): "הוא אסור מן התורה ולא פירושו מניין למדו זאת, ובמשנתן של ראשונים מצאנו כמה מקורות לזה:

- א. רש"י פירש שמקורו הוא ממצוות פריקה דכתיב בה "עזוב תעזוב עמו" (שבת קכח:).
- ב. בשיטה מקובצת כתב דלמדו כן מלאו ד"לא תחסום שור בדישו" (בבא מציעא שם ובמאירי).
- ג. בשיטה מקובצת הביא בשם הריטב"א דהוא הלכה למשה מסיני. ג. והרמב"ם

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

כסף שעמד להיבלע במכשיר המקווה

אדם הגיע למקווה וראה שמופיע על הצג של המכשיר לתשלום שאם לא יוסיפו כסף המטבעות יבלעו, ויפן כה וכה ואין איש. הוא הוסיף כסף ונכנס עם אותו הכסף, מה דינו, האם עליו לקיים מצווה השבת אבדה לבעל המעות שהרי השתמש במעות, או שכבר בעל המעות התייאש מהם.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

כידוע לכסף אין סימן והרי אלו שלו, אמנם מניין הוי סימן, והיינו שאם המאבד יודע את סכום המעות שמצא זה כן סימן שהוא האובד, וכאן לכאורה אפשר לברר כמה היה. ונראה שאין לו סיבה לחפש אחר האובד כי יותר מסתבר שהניח את הכסף לאחר שלא היה לו את מלוא הסכום והתייאש ממנו. אמנם אם האובד מגיע לשם וגם אומר כמה כסף היה שם וניכר הדבר שהוא שלו, הרי שיש מקום לנהוג לפניו משורת הדין ולהחזיר.⁴

ולכן הוא יוכל לומר לאביו אחר כך שהיה בשיחה עם אמו.²

ברך בטעות על תפילין של רבינו תם

אדם שהבחין באמצע פסוקי דזמרה כי הוא עטור בתפילין של רבינו תם, שהתבלבל והניחם במקום תפילין של רש"י, איך ינהג למעשה האם יברך על תפילין של רש"י שהרי הפסיק בתפילה, או יציא בברכה בכך שהניח מיד של רבינו תם והיה לברכה על מה לחול.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

יש לו לחלוץ ולהניח של רש"י, כי נקטינן להלכה בתפילין של רש"י עיקר. ולעניין הברכה, אם הבחין מיד ולא התפלל או שח בינתיים, יוריד ויניח של רש"י בלי ברכה. אמנם אם התפלל או אם דיבר בינתיים, לכתחילה טוב יציא בברכה מאחר. אבל אם אין לו אחר, יברך שוב כאשר מניח של רש"י.³

אבא בשיחה ממתנה

אדם שמשוחח בטלפון עם אמו וראה על הצג שיש לו שיחה ממתנה מאביו, האם יפסיק לענות לאביו כיון שהוא ואמו חייבים בכבודו, או שאין קפידה לאנשים שירימו מיד ואין בכך משום פחיתות כבוד.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

באמת לא הכול יודעים, אבל הרבה פוסקים הדגישו זאת שכאשר יש שיחה ממתנה מאחד ההורים צריך לעבור אליהם משום מצוות כיבוד אב ואם, ואכן על פי הדין גם כאשר הוא בשיחה עם אמו עליו לעבור לאביו, מאחר וגם היא חייבת בכבוד האב,¹ אך נראה שברוך כלל לא נוח לו לאב שיעזוב את אמו ויעבור אליו, ואדרבה יהיה לו צער מזה (כך נראה עכ"פ ברוב אנשים מן השורה).

1 שו"ע יוד סימן רמ ס"ד וכמבואר בפרשתנו.

2 שהרי גם כאשר אביו מתקשר הוא מבין בעצמו שלא בכל שניה בשעות היממה הוא פנוי להרים, והדרך היא שחוזרים אחר כך, ומאחר ורצונו בזה

3 ידוע מה שכתב בתשובות דברי חיים בשם הרבי מלובלין, (ח"ב ס"פ"ב) על מי שברך על תפילין דר"ת: "קבלה מרבינו בעל מחבר ספר דברי אמת (מלובלין) שאין צריך לברך עוד הפעם, אולם אני

הוא כבודו".
4 לחשוש לדעות שאין צריך לברך אם אפשר יצא בברכה מאחר.

העובר ניתוח בימי ספירת העומר

ידועה ההלכה שמי ששכח ולא ספר יום אחד ספירת העומר, שמכאן ואילך יספור ללא ברכה, הטעם לכך, מכיוון שחוששים לשיטה שכל החמישיים יום הם מצווה אחת, ולכן אם מחסר יום אחד נמצא שלא קיים את המצווה ומשום חשש ברכה לבטלה לא יברך. נשאלה שאלה: מה הדין באדם שיועד מראש שלא יוכל לספור בכל ימי הספירה, וזאת מכיוון שמתעתד לעבור טיפול רפואי ויום שלם יהיה מעורפל וללא הכרה, האם יתחיל לספור בברכה, ורק לאחר שיסיר ימשיך ללא ברכה כדין השוכח, או שמאחר ויודע שלא יספור בכל הימים לא יתחיל לספור בברכה כיוון שיועד שלא ישלים לקיים את המצווה.

תשובה: הכרת הפוסקים להתחיל לספור ספירת העומר בברכה, וטעמם ונימוקם יבואר לקמן.

שורש הדין בזה הוא על פי שיטת הבה"ג שהביא התוספות במנחות (סו. ד"ה זכר), שלדעתו ספירת העומר היא מצווה אחת, אולם באמת תוספת והרא"ש חלקו עליו וכן דעת רוב הראשונים, שאין המצווה אחת אלא כל יום היא מצווה בפני עצמה ודעתם שיברך גם אם דיגל יום אחד. ובשולחן ערוך (סימן תפט ס"ח) פסק להלכה שאם דיגל יום אחד שימשיך לספור כשיטת רוב הראשונים שעדיין מקיים בכך מצווה, אולם לא יברך לחשוש לשיטת הבה"ג בברכה לבטלה.

ובמשנה ברורה (סק"ג) הביא בשם ספר שולחן שלמה שגשם שמתחילת לספור, לא יברך כיוון שוודאי יטעו ביום אחד. אולם המעיין בשולחן שלמה יראה שטעמו הוא מכיוון שהגשם לא יידעו את ההלכה וימשיכו לספור בברכה, וכן הביא בהליכות שלמה הטעם שלא יברכו, והוסיף גם כן משום שמעיקר הדין פטורות מהמצווה.

ויש לדון, האם מי שדיגל יום אחד מתברר למפרע שכל ברכתיו היו לבטלה, ועיין תוספות בכתובות (עב. ד"ה וספרה) שזאם תיטמא ויהיו ברכותיה לבטלה, אולם ידועה שיטת הריטב"א (חולין קו) במי שנטל ידיים לסעודה ולבסוף לא אכל שאין הברכה לבטלה, וכן יעויין בשו"ת חת"ס (י"ד סימן שכ) שדן במי שהפריש חלה ואחר כך נשאל על זה, כיוון שבשעה שברך סבר שזה טוב ואין הברכה לבטלה וראה בשדי חמד מערכת יום כיפור (ס"א סק"ג).

כדאיתנא להכא נמצאו ראינו, שעצם שיטת הבה"ג לומר שהכל מצווה אחת היא דעת יחידאה, ולמרות שהשולחן ערוך חשש לה, בכמה מקומות הקילו הפוסקים לברך כמו ברב בית הכנסת שמברך בקול, שהדבר בייזון בשבילו לא לברך [שבט הלוי ח"ג סימן צ"ו ועוד], וכן במקום שנוסף עוד ספק אם ברך שאז הוא בגדר 'ספק ספיקא' כתבו הפוסקים שיברך, ונוסף גם הוא בנידון זה, במי שמברך ולבסוף אינו מקיים שהדבר שנוי במחלוקת אם הברכה לבטלה, לכן יתחיל ויספור בברכה.

מצות שעברו עליהם הפסח

לחזור בהם.

2. אם לבסוף נתן לו מאותו מין אלא שסיכם למכור חיטים יפות ונמצאו לבסוף רעות, רק הלקוח יכול לחזור בו. וכתב בפרישה (ר"ב כ"ד) שגם אם המוכר רוצה להשיב לו הפחת, אינו יכול לכפות את הלקוח לקיים המקח (עיין עוד במחבר סימן ר"ב ד'. ובביאור הגר"א שם).

3. סוכם שימכור לו דבר בחזקת רמת איכות גבוהה, והתברר להיפך, לדוגמא שסיכם למכור לו בשר איל מסורס שהוא בשר משובח, ונמצא לבסוף שנתן לו בשר אינו מסורס, במקרה זה נחלקו הפוסקים: א) דעת הרמ"א בשם תורת הדשן: שהמקח קיים ומחזיר לו שיעור אונאתו. ב) דעת נתיבות המשפט (סק"ג): הדין בגדר "ספיקא דדינא", ג) דעת ערוך השולחן להורות למעשה שיכול לחזור בו, דהלכה כרבינו. ב"ח והגר"א ונה"מ ושה"כ ובאה"ג.

עתה נחזור למעשה שלפנינו, יש לדון במצות דקות לעומת מצות עבות למה הדבר דומה, האם דומה לדין יפות ונמצאו רעות שיכול לחזור בו לגמרי, או שמא דינו כאיל מסורס שדעת הרמ"א שמחזיר רק את ההפרש, ונראה ברור שהוא דומה לדין איל מסורס, הרי מקור דברי הרמ"א הם מהתורמת הדשן, שלמד זה מדברי הגמרא במסכת ביצה (ח.) במי שביקש לקנות 'ביעא דפחיא' - ביצה מתרנגולת חיה, והמוכר הביא לו ביצים של תרנגולת שחווטה, והסיקה הגמרא דהוי מקח טעות. משום שמי שרוצה 'ביעא דפחיא' מעוניין זאת כדי לגדל מהם לאפרוחים, ופירש רש"י, ברם אם רוצה את הביצים לאכילה אפילו שביקש את הביצים המשובחות, אין המקח בטל דהם בני אכילה, אלא שאלו יפים מהם, ויחזיר לו ההפרש. וא"כ גם המצות אף על פי שרצה את המצות הדקות המשובחות לאכילה, מהיות וגם העבות ראויים לאכילה - לשיטת הרמ"א יהיה המקח קיים.

ולכן לדינא עולה בנידון זה הכרעת הנתיבות כי הוא 'ספיקא דדינא', ואם כבר שילם המעות והמוכר מוחזק אינו יכול לדרוש את כל הסכום משום שיטת הרמ"א, רק יקבל את הפער שבין המחירים, ואם עדין לא נתן המעות אינו צריך לשלם ויחזיר המצות.¹

בקשה קטנה צנועה הייתה בקשתו של ראובן שהתבררה לבסוף גם כלא מופרכת כלל; להחזיר למוכר את המצות שנשארו לו מהחג ולקבל תמורתם בחזרה את כספו במלאו. שמעון המוכר שכבר מזמן פנה לעיסוקים אחרים, התפלא שלא לומר השתומם מה קורה לו לפתע ומדוע נזכר לבוא רק כעת; וראובן הסביר בתורו, כי הזמין במיוחד קילו של מצות דקות - 'ציטרין' כמופיע על גבי האריזה ואף שילם עליהם את מחירים היקר כפי שהושט עליהם. למעשה רק בסיום החג הגיע לפתוח את הארגז אז גילה כי אין התכולה תוכה כברה, ובפנים שוכבות מצות עבות למהדרין כפי שיכול להיווכח ולראות את המצות שלפניו, ומשכך הוא דורש את כספו בטענת 'מקח טעות' כי לא הרי אלו המצות שהזמין. שמעון המוכר ניסה להתחמק בטענות כאלו ואחרות ולא הסכים רק לתת לו את ההפרש שבין עלות מצות עבות לדקות, אף גם זאת טען, שאילו היה מגיע לפני פסח אולי היה על מה לדבר, אבל כעת שאין להם ערך אינו מסכים כלל.

תשובה: למעשה, מכיוון שהקונה כבר שילם את הכסף למוכר, לא ניתן לחייב אותו להחזיר את כל הכסף, וזאת על אף שהדין ב'מקח טעות' שהעסקה בטלה, מקרה זה שונה והוא נשנה במחלוקת, והכלל בדיני ממונות שמי שמוחק ידו על העליונה, מכיוון שהדבר ספק יכול לבא בטענת 'קים לי' כשיטה פלוגית - שפירושה, אני מחזיק את ההלכה כשיטה שמוכה אותי, נוסף על כך במקרה שלפנינו שהפוסקים הכריעו שהדבר בספק, אולם וודאי שאת הפער בין המחירים חייב להחזיר, וכל זה כאשר המוכר אמין לו שאלו הם המצות שהיו באריזה זו.

עלינו להיכנס לסוגיא של מקח טעות ולהבין למה ניתן לדמות מעשה זה. כידוע ההלכה היא כי מוכר ולוקח שסיכמו על עסקה מסוימת ולבסוף היה מום במקח, או שהמוכר היה שונה בתכלית מכפי שסוכם, הדין הוא שהמקח בטל מעיקרו והלוקח יכול לחזור בו לעולם, אולם ישנם כמה הבדלים ופרטי דינים שונים בהלכה זו וכפי שיבואר להלן:

מצינו שלשה מקרים בהלכה זו של מקח טעות. (ח"מ סימן רל"ג סעיף א')

- 1. סיכם למכור מין אחד ונמצא שקיבל מין אחר לחלוטין - אין כאן מכר כלל ושניהם, גם המוכר וגם הלקוח יכולים

1 ועל טענת המוכר מפני מה המתין הלקוח עד אחר הפסח? אינה טענה, משום שכל האריות סגורות ואין ביכולתו לדעת עד אחר הפסח. ודומה למובא בסימן רל"ב (סעי' י"ג-ט"ו). וכן מה שטען כי אם היה לו צורך בזה בפסח היה משתמש, ורק כעת שאין לו צורך בכך, חוזר מסיבת מקח טעות, גם זה אינו, דאפילו אם נאמר שהיה משתמש במצות, זה היה רק בע"כ ומחוסר ברירה, ולבסוף לא השתמש, ולא מצינו לחייב אדם על פעולה שבסוף לא עשה. ובמקום שהמקח בטל הוי לגמרי בטל כמובא לעיל מהפרישה והמחבר.

המשך מכתלי בית ההוראה מעמ"א

לרפואה או לשאר דברים לית ביה משום איסור צער בעלי חיים ולכן מותר למרוט נוצות מאוזנות חיות וליכא למיחש משום צער בעלי חיים ומכל מקום העולם נמנעים דהוי אכזריות, ומקורו בתרומת הדשן (סימן ק"ה) שהתיר למרוט נוצות האוזניים או לחתוך לשון הציפור כדי שתדבר וכן לחתוך אוזן וזנב הכלב כדי ליפותו, כיוון שהוא לתועלת וצורך האדם, אלא שראוי להימנע מכל אלה משום מדת האכזריות, ובשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן ע"א) התיר לערוך ניסויים רפואיים על בעלי חיים על פי דברי רמ"א אלו.

ונידון דברים הללו הם באופן של קום ועשה, ומבואר שהתורה לא אסרה צער בעלי חיים לצורך בני אדם, אלא שראוי להימנע מכך באופנים שיש בהם מידת אכזריות, וראה בספר עזר מקודש להגה"ק מבוטשאטש (שם ובדעת קדושים י"ד סימן כ"ד) שכתב שצורך כל שהוא מתיר איסור צער בעלי חיים אף במה שאין בו טעם נכון, והגדיל לעשות עימנו בתשובת נודע ביהודה (יורה דעה סימן י') שנשאל אם מותר להשתתף במסעות ציד שבהם הורגים חיות לשם הנאה ושעשוע, וכתב דמצד בל תשחית וצער בעלי חיים אין לאסור, כיון שעושה להנאות ולצורך.

וממוצא אלו הדברים למדנו, כי אם שאסרה התורה לצער בעלי חיים, וכוונת התורה ורצון ה' יתברך הוא שנידבק במידותיו ונתהלך בדרכיו כדרך שהוא רחום כך נסגל לעצמנו מידת הרחמניות ונתרחק מן האכזריות, וכמו שמבאר לנו רבות בספר החינוך בשורשי המצווה, (ראה בלשונו הנעימה במצוות רצ"ד תקמ"ה תנ"א תנ"ב תקנ), עם כל זה איסור זה מוגבל מעיקרו, ולא אסרה התורה אלא לצערם חיצוני ואף להקל סבל מעליהם עד מקום שהידו מגעת, אך אינו צריך להתבזות על זה, וכל שכן שאינו צריך להוציא הוצאות כדי לרפואתם (עיין נדרים מא: בר"ן, תוספות, רשב"א). ויותר דבר שהוא לצורך הצורך ותשמישן של בני אדם התורה התירה.

ואשר על כן נראה להלכה במקרה שלפנינו, שלא בלבד שאינו מחויב לקחת את היונה ברכב עד לוטרינר ואינה מטולת עליו לרפואתה שהרי אינו צריך להפסיד ממון וזמן בשביל צער בער בעלי חיים, אלא שיכול הוא גם להוציאה ממרפסת מביתו אל שרות הרבים, במיוחד דנן שכאמור שממילא היא נידונת למוות איטי ומאיה צד על הדייר לסבול אותה בכל אותה תקופה, והמרחם ירחם.

